

nyomnak vagy asszonykámnak, Pista pedig egyáltalán nem szólított sehogy, vagy ha mégis szólt hozzám, akkor elkerülte a megszólítást” (55).

A megnevezett szereplők és nevük használatának bemutatása után összegzőképpen megállapítható, hogy az említő és szólító funkciójú névalakok összhangban vannak a szereplők egymás közötti kapcsolatával. Jóllehet Sarkadi Imre nem fejti ki a névadással kapcsolatos álláspontját, a gyakorlat, művei arról tanúskodnak, hogy jó érzékkel választ nevet szereplőinek, s kihasználja a nevekben és a névalakokban rejlő jellemző funkciót.

Irodalom

KÁLMÁN BÉLA 1973³: A nevek világa. Gondolat Kiadó. Budapest

B. NAGY LÁSZLÓ 1969: Sarkadi Imre. In: TÓTH DEZSŐ (szerk.): Élő irodalom. Akadémiai Kiadó. Budapest, 119–163.

SARKAIM IMRE: 1969: A gyáva. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest.

P. CSIGE KATALIN

Nevek hiánya, nevek sérülése

(Irodalmi példák alapján)

Akár elfogadjuk, akár némi fenntartással fogadjuk Kosztolányinak a névmágiára utaló nevezetes mondását: „A név maga az ember” (*Nyelv és lélek*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971. 461), abban bizonyosak lehetünk, hogy a név és az ember belső viszonyának elemzése a névtan egyik sajátos feladatköre. Az erre vonatkozó kutatások természetesen nem lehetnek olyan rendszerközpontúak, mint a névadási típusokra, névhasználatbeli összefüggésekre, névdivatra vonatkozó vizsgálatok, nem követhetnek statisztikai módszereket, s nem feltétlenül vezetnek általánosítható tanulságokhoz. Ugyanakkor – éppen egyediségük révén – új meg új oldalról világítanak meg egy par excellence emberi jelenséget, hiszen abban, hogy nevet kap és nevet visel, az ember nem áll egyedül – a névadási aktus viszont az ember kiváltsága, s az ehhez való érzékeny, belső viszonyulás ugyancsak az ember jellemzője.

Az ilyen irányú tudományos vizsgálatok legmarkánsabb ága voltaképpen az irodalomtudomány keretében rajzolódott ki. Az utóbbi évtizedben jelentős munkák elemezték azt a kérdést, hogy egy-egy magyar író, költő számára mit jelentett, milyen értelmezést kapott saját neve. Három úttörő írásra utalnék: TVERDOTA GYÖRGY, József Attila névvarázselmélete (BALOGH L. és ÖRDÖG F. szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet*, Zalaegerszeg, 1989., 386–389), KELEVÉZ ÁGNES-

nek Babits nevére vonatkozó elemzése (A név mint aláírás: önazonosság és nyilvánosság problémái, in: *A keletkező szöveg esztétikája. Genetikai közelítés Babits költészetéhez*. Budapest, Argumentum Kiadó, 1998., 203–224) s PAJORIN KLÁRA kandidátusi disszertációja (1994), mely *Janus Pannonius. Nomen et omen* címmel a költő nevééről szól.

Másfelől maga az a kérdés is, hogy egy-egy „hétköznapi” ember miként viszonyul a saját nevéhez, s hogyan éli át mindazt, amit mások azzal tesznek, noha jól ismert eleme a mindennapoknak, írott formában, mások számára is érzékelhető módon elsősorban az irodalomban jelenik meg. Ki ne emlékezne Nemesek fájdalmára: „Kis betűvel írták a nevemet ...”? S nem véletlen, hogy az ilyen jellegű tapasztalatok legjobban az irodalomban jeleníthetők meg: az egyéni, személyes példák bemutatása – éppen a név és a személy elválaszthatatlansága miatt – rendkívül kényes tudományos feladat. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy ami a névvel történik, az mindig az emberrel történik, s így figyelmet és elemzést kíván. Különösen igaz ez a történetileg meghatározott névtani tapasztalatokra, melyek vizsgálata egyenesen kötelesség.

A névhez való viszony a tekintetben is összetett kérdéskör, hogy *kinek* a nevét érinti. A szerelmes társ nevének ismételtetése minden bizonnyal egyetemes emberi jelenség. Legtöbbet erről is a költők vallanak, hol kimondva a nevet, hol érzékeltetve annak varázsát. Kormos István *Félálom* című versében olvassuk: „mák omlik szét a számban hajad hajad / torkomon bugyborékol neved neved neved”. A legnyíltabb vallomás természetesen Kosztolányi *Ilona* című verse: itt minden a névből fakad és a névhez szól. Vannak rejtettebb, összetettebb történetek is. Paul Éluard *Szabadság* című költeményének közvetlen ihletforrása a szerelem: az ismétlődő strófaszerkezet, s a minden egyes versszak utolsó soraként megjelenő „Felírlak én” (Somlyó György fordításában) eredetileg egy női név megjelenését készítette elő; a vers menetközben, írás közben ment át azon a metamorfózison, mely a „Szabadság” szóhoz vezetett.

E kérdéskörből kiindulva értelmezhetjük a fájó névhiány jelenségét, mely ugyanazt hangsúlyozza, mint az eddigiek, csak éppen az ellenkező oldalról. Umberto Eco *A rózsza neve* című regényében találkozzunk ennek felejtetetlen megfogalmazásával. Az ifjú novícius, aki az Énekek Éneke és a misztikus irodalom áradó képeivel veszi körül kedvesét, annak elvesztésekor – amikor a leányt boszorkányként elégetik – legnagyobb fájdalmát a következő mondatba sűríti: „Sem akkor nem tudtam, sem később, sohasem tudtam meg, hogy mi a neve életem egyetlen földi szerelmének.” (Barna Imre ford., Budapest, Árkádia, 1988., 476.)

Egészen különleges esetet jelenít meg Raymond Queneau *Zazie a metrón* című regénye (Klumák István ford., Budapest, Magvető, 1973.). A Párizsba érkező és ott (is) hatalmas élettapasztalatot szerző kislány találkozik többek között egy megfoghatatlan figurával, aki szóba elegyedik vele, farmert vesz neki, követi, hazaviszi, egész környezetét megzavarja, s akiről nem lehet tudni, hogy szatír-e, aki valóságos hekusnak adja ki magát, vagy valóságos hekus, aki olyan álszatírnak adja ki magát, aki valóságos hekusnak akar látszani ... Mindenesetre ez a figura – cipőfűzővásárlás közben – meglehetősen sarokba szorítja a társaság egyik

tagját, amint azt a következő, abszurdításában is nagyon tanulságos dialógus mutatja (i. m. 102–103):

„– Talán tudni szeretné a nevemet, például?

– Úgy van, ez az, a nevét!

– Nos hát, nem tudom.

Gridoux felnézett.

– Maga, úgy látom, gúnyolódik.

– Márpedig nem tudom.

– Hogyhogy?

– Hogyhogy? Úgy, hogy nem tanultam meg kívülről.

(Csend.)

– Maga hülyének néz engem – mondotta Gridoux.

– Ugyan miért tenném?

– Meg kell az embernek kívülről tanulni a saját nevét?

– Magát – kérdezte a pasas –, magát például hogy hívják?

– Gridoux-nak – felelte gyanútlanul Gridoux.

– Na látja, kívülről tudja a nevét, tudja, hogy Gridoux-nak hívják.

– Hát az igaz – dörmögte Gridoux.”

És így tovább, természetesen, hiszen ha a nevét nem tanulta meg, akkor talán soha nem is volt neve; akkor az életkorát sem tudhatja; ha pedig valaki a foglalkozására volna kíváncsi ... Aki kedveli a *Stílusgyakorlatok* írójának azt a képességét, hogy a dolgokat színükről visszájukra fordítsa, s magát a nyelvet is egészen új fényben láttassa, az a nevek vonatkozásában is megtalálja a megszokás leplét lerántó, meghökkentő és elgondolkodtató igazságokat ebben a történetben.

A történelem persze sűrűn beleavatkozik a névhez való viszonyunkba. Szélsőségesen egyedi esetek egész korok szellemére világíthatnak rá. Így idézhető fel az 50 évvel ezelőtti magyar történelem is, melynek egy elemét ismét csak az irodalom közvetítette számunkra. Déry Tibor *Ítélet nincs* című művében (Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969.) visszaemlékezik a Rajk-per lefolyására, kérlelhetetlen szigorral faggatva önmagát is saját akkori élményei és gondolatai felől. Jegyzetfüzetéből idézi, hogyan irányította a kérdést a tanácselnök a nagyapa nevére, az apa nevére, arra, hogy a névváltoztatás törvényes úton történt-e, s hogy az apa nevén még szereplő ékezet elhagyása törvényes volt-e vagy „törvényellenes”. S innen idézem a jegyzőkönyv utolsó szavait és Déry kommentárját.

„«Elnök. Befejeztem. Holnap reggel kilenc órakor folytatjuk a tárgyalást.» Rajk népbírószági kihallgatásának ezek az utolsó mondatai. A hivatalos jegyzőkönyv szerint a miniszter ellenvetések nélkül beismerte, hogy kora ifjúságától kezdve rendőrségi besúgó volt, több embert juttatott akasztófára, négy idegen hatalom számára végzett kémiszolgálatokat, a háborús és népellenes bűntettek egész sorát követte el, s a nyolc napig tartó tárgyalás alatt csak az az egyetlen vád hozta ki a sodrából, s késztette «ingerült» tiltakozásra, hogy egy «a» betűről elsikkasztott egy ékezetet. Tisztelt olvasó, ne tagadtassék meg az elismerés azoktól a lánglelkű konstruktőröktől, akik hazánk történelmét ezzel a fejezettel megajándékozták.” (I. m. 304–5.)

A névhez való viszony oldaláról is feszegethető ez a történet. Egy olyan helyzetben, amikor az önmegtagadás vállalása minden esélyt kizárt arra, hogy a személyiség megmutassa valódi arcát, a néven esett sérelem rést ütött a falon, egyedül az tudott rést ütni a falon, egyetlen, nem várt alkalmat szolgáltatva arra, hogy a személy mégiscsak kinyilvánítsa ragaszkodását önmaga igazságához.

KOROMPAY KLÁRA

Kárpáthy Zoltántól Topándi Samuig

(Egy fejezet Jókai írói névadásának történetéből)

1. A mindennapi életben szokásos nevek (névegyüttesek) csupán arra jók – többé-kevésbé –, hogy a viselőjüket megkülönböztessük embertársaiktól, de csődöt mondanak akkor, ha az illető tulajdonságaira, vagy éppen jellemére volnánk kíváncsiak. Az írói névadás (írói=irodalmi), *Világirodalmi Lexikonunk* szerint: „a jellemzés fontos eszköze, az író stílusművészetének egyik ismérve.”¹ E megállapítás mindkét része mellőzhetetlen: a névadó nemcsak helyhez, időhöz, egyfajta magatartáshoz kívánja kötni teremtményét, hanem azt is megmutatja, milyen műfajt választott, milyen irodalmi irányzatot követ. A *mese* hagyományai egészen mások ezen a területen, mint a *humoros karcolatéi*, a realista alkotó a hétköznapiak legalább valószínűsíthető gyakorlatát követte, míg a romantikusok vagy a (pre)-modernekek ezzel bátran szakítottak: Krúdy például alkalmi ötleteit, váratlan hangulatváltozásait rögzítette egy-egy nomenben (*Dudorászi*).

Az önkényuralom idején, Jókai második fejlődési szakaszában (1850–1865) írt regények onomasztikai (=névtani) szempontból első pillantásra talán nem is látszanak rendhagyónak. Seregszemlét tartva a Kárpáthyaktól (*Egy magyar nábob*, *Kárpáthy Zoltán*) a *Mire megvénülünk*-ig, vagyis az Áronffyak történetéig, a következő pozitív (és fiatal – ez utóbbi szerzőknél mindig hangsúlyos) férfi szereplőkkel ismerkedhetünk meg: Szentirmay Rudolf, Kárpáthy Zoltán, Fenyéry Endre, Malárdy Kálmán, Gutai Lőrinc (inkább cirkuszi figura, mint valódi hős), Vámhidy Szilárd, Fehér Gyula, Garanvölgyi Aladár, Lávay Béla, Pusztafi, Zeleji Róbert, Áronffy Dezső meg a bátyja, Loránt.

Ne törődjünk most a családok elnevezéseivel, összpontosítsunk csupán a második tagra. 1870–1875 között Debrecen református vallású lakói fiúgyermeküknek az alábbi keresztnévket adatták (gyakorisági sorrendben az első tizenkettő): József, István, Sándor, János, Mihály, Ferenc, Lajos, Imre, Gábor, Gyula, Károly, László.² Elbeszélőnk szeme előtt természetesen nem a debreceni civis-sarjak le-

¹ I.m. 5. k. 197–198., szerző: KOVALOVSKY MIKLÓS.

² KÁLMÁN BÉLA: A nevek világa. Bp. 1969. 52.